

firmament. Er is een omloop volbracht, een ommekeer volbracht, een ommekeer van ingetreden, en dit intreden van dien nieuwen kringloop, dat is het wat ons het Nieuwejaar brengt.

En daarom is die Nieuwejaarsdag niet hol en niet leeg, niet maar een streep op de wijzerplaat. Neen, die dag van Nieuwejaar is vol inhoud. Vol inhoud om ons heen, en vol inhoud voor ons eigen hart. De uitkomst van heel het jaar, dat er achter ligt, dragen we in onze beleving, in onze bevindingen en aandoeningen in het nieuwe jaar over. Op den Nieuwejaarsdag, als vervolg op den Oudejaarsavond, monteren we dit alles in ons bewustzijn en stellen het uit voor onze geest, schikken we het, en gaan er nu den nieuwen loop mee beginnen. De avond van Oudejaar stort al zijn inhoud van herinnering en gemoed in den Nieuwejaarsmorgen over. En van wat dan overgestort wordt, ligt het begin en het begin voor ons leven in het nieuwejaar dat aanbreekt. Het is op dien overgestorten schat dat we terug gaan. En wel hem, voor wie in dien schat ook het leven rust, dat ons het uitloopen van nieuwe scheuten toestelt, en ons het zich ontploopen van nieuwe bloemknoppen aan de plantje onzer ziel belooft.

Nu begint uw God op den dag van Nieuwejaar niet met van u te vragen, maar met u te geven. Zoo is het altoos in zijn scheppende almacht en in zijn herscheppende genade. God begint altoos met te scheppen, met uit te deelen, met genade toe te zeggen in zijn Woord. En daarom eerst komt voor u uw verplichting en verantwoordelijkheid op.

Zoo ook hier.

„De oogen des Heeren zullen op u zijn van het begin der jaars tot aan het einde der jaars!”

Dat is de vastheid te midden van al wat wisselt.

Als een kleed zal 't al verouden
Niets kan hier zijn stand behouden
Wat uit stof is neemt een end
Door den tijd die 't alles schendt.

En dan volgt er:

Maar Gij hebt, o Opperwezen,
Geen verandering te vrezen.
Zij al de eeuwen acht als jaren
Zij al de eeuwigheid verduren.

Dat heeft de ruste voor het hart. Dat geeft ons de Ruste te midden der golvende baren. Zoo hebben we een plek voor het hol van onzen voet.

En als we dan hooren, dat de oogen onzer Gods ook op ons zullen zijn, niet één enkelen dag, maar al de dagen, heel den langen weg van dat komende jaar tot aan zijn uitgang, dan valt het bang gevoel van eenzaamheid en van verlatenheid, en het glijd af van ons hart.

Dan woen we, dat onze God dat heel jaar door bij ons en om ons zal zijn, en over ons zal waken. En zoals het kleine kind zich in de armen van moeder veilig weet, zoo weet dan ook ons hart zijn weg tot den einde toe veilig, omdat ons trouwe Vader voor ons uitgaat, en telkens naar ons omdraait, of we Hem willic volgen, en of geen gevaar ons besluit.

Voor u nu maar de vraag, of uw oogen op den Heere zijn, gelijk de oogen des Heeren heel dit jaar op u zullen gevestigd wezen.

Niet eerst straks, als de nood komt, maar nu, op den dag van het Nieuwejaar, om tot aan het einde van het jaar op uw God gevestigd te blijven.

En davoet moet het begin van het jaar u tevens het begin van dit jaar worden. De wisseling van het jaar roept u op tot danken, tot indenken, tot doordenken van uw toestand, uitwendig en innerlijk. Een nieuwe loop, een nieuwe koers vangt aan. Ook op uw scheepken hebt ge het roer daarnaar te regelen. Ge moogt niet gedachteloos met den stroom mee af drijven. Ge hebt koers te nemen, en te weten wat richting ge uit zult sturen.

En die koers bepaalt dan uw levensweg voor het jaar dat ingaat. Welbewust, en met klaar inzicht, moet ge uw gang inzetten, uw tred regelen, het pad uitbaken voor uw voet.

Zoo kan nog niet het kleine kind doen, maar zoo doet de man, de vrouw, die hua verantwoordelijkheid ook voor wat hun levensdagen aangaat, jegens hun God voelen.

En wie zoo begint, heeft in dit aangrijpen en schikken en sturen van zichzelf, tevens het beginsel waaruit in heel dit jaar zijn leven zal opkomen.

Het bestek, het plan, het ontwerp is er dan, en in het jaar dat komt, wordt dan naar dit bestek gebouwd, naar dit plan rusteloos voort gearbeid, aan de verwezenlijking van dat ontwerp alle levenskracht gewijd.

Op verre na niet bij allen is het zoo. Helaas, neen!

Er is ook een Nieuwejaar vieren in luidruchtigheid, om den ernst van dien dag van zich te zetten. Er zijn er zelfs die wijn en sterken drank te hulp roepen, om met den valschenden opwinding de onzekere toekomst aan te durven.

En weer anderen zijn er, die er niets van voelen, wat gewicht er aan dezen dag hangt, dien dag doordroomen als een gansch gewonen levensdag, en niets verstaan van wat God op dezen dag zeer bijzonderlijk aan hun hart te zeggen heeft. Zouden er ook belijders van den Christus zijn, die zich in zoo schuldige gedachtenloosheid verliezen?

Stellig niet, zoo onder hun belijdenis de grondslag van een met geestelijk goud doordader geloof ligt geplaveid.

Neen, zoo doet ook gij niet.

Als God in zijn Woord u zegt, dat van den beginne des jaars Zijn oogen op u gevestigd zullen zijn, dan roept ge hoe het aanschijn uws Gods vriendelijk ook naar u is toegekeerd. Dan trekt dit alziend oog van uw God uw oog van zelf naar boven. Dan zegt een klare stem in uw binnenste u, dat ge zeer bijzonderlijk ook op dezen dag uw weg voor uw God recht hebt te maken. Dan komt het tot zelfinkeer, tot stille verzoeking, tot kalm verzuimen, maar ook tot dien heiligen ernst, die het zaait voor een rijcken geestelijken oogst uitstrooit.

Laat dan in dien hoogen toon de dag van Nieuwejaar ook in uw gesin, ook in uw hart doorleiden worden.

Een nieuw begin, maar ook een rijk, een nieuw beginsel van betere dingen.

De profetie van een nieuw jaar, waarin ge meer nabij uw God zult verkeeren, en een rijcken zegen van uw God aan uw hart en hals zal toevloeden.

Amsterdam, 27 Dec. 1907.

Onze waarschuwing tegen den zondigen speculatiegeest, die onze natie weer op zulk een zwaar verlies te staan kwam, bezorgde ons tal van brieven, die ons toonden hoe noodig die waarschuwing ook voor onze Christelijke kringen was.

Menig vertrouwelijk schrijven gewerd ons, waaruit bleek, hoe deze zonde ook in onze kringen was binnengeslopen. Bij veel zelfaanklacht over het kwaad, dat daardoor over eigen gesin gebracht werd, werd ook de klacht vernomen, dat Christenmannen, die met den effectenhandel het geld verdienen, deze speculatie hadden aangemoedigd en daardoor oorzaak waren geworden, dat hun broeders tot armoede waren vervallen. We noemen daarbij geen namen, want wat in vertrouwelijk schrijven ons werd medegedeeld, mag niet publiek worden gemaakt. Maar wel wenschen we nogmaals openlijk er op te wijzen, hoe ernstig de verantwoordelijkheid is van degenen, die anderen tot dit kwaad verleiden. Al mag de bedoeling niet geweest zijn, om zich ten koste van anderen te verrijken, maar om ook hen door speculatie tot spoedige vermeerdering van kapitaal te brengen, de schuld die men daardoor op zich laadt, wordt er niet minder groot door. Ook hier is een weg, die den menschen recht schijnt, maar die nog niet recht is in de oogen des Heeren.

De vraag, die ons gesteld wordt, waarom dat speculeren in effecten zondig is, waar men in den handel even goed waren koopt zoo als granen, in de hoop, dat de markt straks stijgen zal, behoeft eigenlijk niet beantwoord te worden. Ons dunkt, dat de Christelijke conscientie zelf hier de grens wel aangeeft tusschen het zondige speculeren en den geoorloofden handel met hoop op winst. Niet alleen in effecten, maar even goed in granen kan gespeculeerd worden, wanneer geen rechte handel bedoeld wordt, maar een dubbelspel op de beurs, waarbij het te doen is om door de kans der fortuin plotseling zich te verrijken. En evenzoo is het met den effectenhandel. Wie zijn geld belegt in soliede en degelijke fondsen, doet op zich zelf geen zonde. Maar wanneer daartoe gansch onsoliede fondsen genomen worden, die op een gegeven oogenblik plotseling in de hoogte kunnen gaan, niet om hun rechte waarde, maar door beursmanoeuvres, dan waagt men zijn geld in de hoop van een rijcke winst te behalen, en heeft het aan zichzelf te wijten, wanneer de kans tegenslaat en alles verloren is. Maar ook al verliest men niet, maar wint men, daarom is de zonde zelf niet minder groot. Niet alleen omdat men zich schuldig maakt aan de zonde van geldgierigheid of gelddracht, waartegen de Schrift zoo ernstig waarschuwt als de wortel van alle kwaad, maar ook omdat men zijn vertrouwen stelt op de fortuin, f het geval, in plaats te vertrouwen op God den Heere, die in den weg van trouwen arbeid en eerlijken handel het brood ons schenken wil.

„Uit de hand Gods.”

VI.

Hoe moeilijk en ingewikkeld het vraagstuk moge zijn, waarvoor de wetgeving van Israël ons plaatste, toch meenen we, dat thans in hoofdzaak voor onze lezers wel duidelijk zal geworden zijn, waarom de beschouwing van Ds. Sikkink niet deugt.

Wie de wetgeving aan Israël op één lijn stelt met onze Staatswetten en meent, dat al wat God de Heere in Zijn wet aan Israël voorschreef, tot de taak der Overheid behoort, miskent het gansch exceptioneel karakter van het theocratisch koningschap. Volkomen terecht merkt *Richen* in zijn *Handwörterbuch des Biblischen Alterthums*, 1884, I, 501 op, dat in de Israelitische wetgeving ook geboden voorkomen, die het karakter van een staatswet vertoonen, in zoverre op de niet-volbrenging daarvan straf gedreigd wordt; maar dat dit lang niet van alle geboden geldt. Als bewijs daarvoor wijst hij er op, dat de Goddelijke wet niet alleen de uiterlijke handeling, maar ook de innerlijke gezindheid eischt, die geen Overheid met dwang afschiet kan. Juist daaruit blijkt, zegt hij, klaar als de dag, dat deze wetten geen staatswetten zijn.

Inzonderheid geldt dit natuurlijk voor de verordeningen, die God de Heere voor den eredienst onder Israël gaf en die gewoonlijk als de ceremonieele wetten van de politieke onderscheiden worden. In deze regeling voor den eredienst schreef de Heere als wetgever aan Israël voor, hoe het heiligdom moest ingericht, welke diensden de priesters hadden te verrichten en welke offers Hem moesten gebracht worden. Onder die offers behoorden nu ook de tienden en de eerstelingen, waarvan de priesters hadden te leven. Ze worden verordend in de priesterlijke wetgeving; ze worden uitdrukkelijk *offers*, met name *heoffers* en *bevegooffers* genoemd (Lev. 23 : 10, 20; 27 : 26; Num. 18 : 16, 25 enz.) en ze worden als offergaven heilig verklaard (Lev. 27 : 30). Reeds daarin nu blijkt afdoende, dat deze tienden en eerstelingen met staatsbelasting niets uitstaande hebben. De voorstelling, die men bij sommige schrijvers vindt, alsof God als Koning en besitter van het land deze gaven als belasting van het volk eischte, is daarom met de Schrift lijnrecht in strijd. Het offer draagt nooit een staatsrechtelijke, maar een religieus karakter. Het wordt niet aan God den Heere als Israëls Koning maar aan Hem als Israëls God gebracht. Met de belasting, die de onderdanen aan hun Vorst schuldig zijn, heeft de vrijwillige offergave op het altaar niets gemeen.

Van deze heilige offergave nu bepaalde God de Heere, gelijk we zagen, dat de priesters en levieten onder Israël leven zouden. Als Zijn dienaren moesten ze leven uit Zijn hand. Vanlaar dat de priesters

en levieten juist geen eigen landbezit en geen eigen inkomsten kregen. De Heere zelf zou hun erfdiel en bezitting zijn. En dat grondbeginsel, dat in de Mozaïsche wetgeving als grondgedachte telkens terugkeert, wordt ook door Ezechiel gehandhaafd voor de nieuwe regeling, die na de ballingschap intreden zou: Dit zal hun (den priesters) tot een erfenis zijn; Ik ben hunne erfenis, daarom zult gij hun geen bezitting in Israël geven „Ik ben hunne bezitting” (Ezech. 44 : 25).

Nu is deze Goddelijke instelling van de tienden en eerstelingen zeker niet een geheel nieuwe instelling, voor 't eerst aan Israël op Sinaï geboden. Ook hier sluit de wetgeving van Israël zich bij het historisch verleden aan. Maar het voorbeeld hiervoor ligt niet in Egypte, gelijk sommigen gemeend hebben. Juist in Egypte vindt men van deze heilige tienden of eerstelingen, die het volk aan de Godheid offerde, geen spoor. Diodorus Siculus, een later geschiedschrijver, die Egypte persoonlijk bezocht en uitstekend met de Egyptische toestanden op de hoogte was, vermeldt uitdrukkelijk, dat de priesters in Egypte en voor de offeranden en voor hun eigen levensonderhoud te zorgen hadden uit de opbrengsten hunner eigen landerijen. De priesters in Egypte waren niet, zoals elders, arme lieden, die van de inkomsten van het altaar leefden, maar een machtige priesterkaste, met rijk grondbezit, die van hun eigen inkomsten leefden. Juist het omgekeerde dus van wat onder Israël de toestand der priesters was. „Wat het levensonderhoud der priesters onder Israël betreft, zegt van Orelli in Herzog's Real-encyclopaedie, t. XII p. 220, zoo was die niet, gelijk bij de priesterskaste in Egypte, gegrond op een onaanstaand grondbezit, want tot Aäron was geregeld: gij zult in dit land niets bezitten.”

Niet in het Chamiitische Egypte, maar veeleer in den kring der Semitische volkeren moet het aanknopingspunt voor deze instelling Gods gezocht worden. Het geven van tienden aan God den Heere was reeds lang vóór Israël bij de patriarchen in gebruik geweest. Abraham gaf tienden aan Melchizedek, den priester des allerhoogsten Gods (Gen. 14 : 20); Jakob beloofde te Bethel tienden van alles wat God hem geven zou (Gen. 28 : 22). Nu is het oppermerklijk, dat we ditzelfde gebruik om tienden aan God te geven, ook in zwang vinden bij de Arabieren, de Assyriërs en Phoeniciërs, terwijl, waarlijk door bemiddeling der Phoeniciërs, dit gebruik ook is doorgedrongen tot de bewoners van Griekenland en Italië.

Er is dus geen de minste reden, waarom men deze tienden, die Israël aan God den Heere had op te brengen, in verband zou brengen met de regeling van Jozef, dat alle Egyptenaren een vijfde deel van hun inkomsten als pacht aan Pharao moesten betalen. Door vroegere schrijvers is dit wel gedaan, maar tegenwoordig is men hiervan geheel teruggekomen, en volkomen terecht. Niet alleen omdat de getallen niet uitkomen, maar ook omdat verdergaand onderzoek bij de volkeren geleerd heeft, dat scherper onderscheiden moet worden tusschen de zoogenaamde *werkelijke tienden*, die aan den vorst des lands, en de *heilige tienden*, die aan de Godheid werden gebracht.

Reeds van oude tijden her bestond bij akkerbouwdrivende bevolkingen de gewoonte, dat aan den vorst geen belasting in geld, maar in natuurproducten werd betaald, waarbij dan meest als regel gold, dat één tiende van de opbrengsten des lands werd geëischt. Deze tienden waren dus een staatsbelasting, die de Overheid van de onderdanen hief en die desnoods met dwang ingevorderd werd. Tot deze tienden behoorde de belasting, die Jozef aan de Egyptenaren oplei; alleen dat hij de belasting verduubelde en in plaats van één tiende twee tienden (of een vijfde) vroeg.

Maar naast deze *werkelijke tienden* en geheel daarvan afgescheiden vinden we, vooral bij de Semitische volkeren, de *heilige tienden*, die niet aan den Koning, maar aan de Godheid werden gegeven en geen staatsbelasting waren, maar een vrijwillige offergave door volksgebruik en religieuze zede voorgeschreven.

Ook bij Israël vinden we beide tienden. Als Samuel aan het volk schildert hoe hard de regering zal wezen van den eigenwillig gekozen vorst, dan zegt hij tot het volk: „Lijf zal u maad, uwe wijngaarden en uwe kudden verliezen en hij zal ze aan zijne hovelingen en zijne knechten geven” (I Sam. 8 : 15, 17). Ook de Koningen van Israël hebben de tienden gegeven en wel als belasting, die het volk verplicht was op te brengen. Uit deze belastingen en niet uit de heilige tienden werden de kosten van het hof en de landregering betaald. En hoe waar die lasten op het volk drukten, blijkt wel daaruit, dat reeds na Salomo's dood een opstand uitbrak en het rijk in twee deelen gescheurd wordt, omdat het volk die belastingen te zwaar vond om te dragen (I Kon. 12 : 4).

Maar geheel afgescheiden van die *konings-tienden* staan bij Israël de *heilige tienden*, die aan God den Heere werden gegeven voor zijn dienst en die daarvoor uitsluitend gebruikt mochten worden. Met deze heilige tienden had de Overheid van Israël niets te maken; ze werden door het volk rechtstreeks naar het heiligdom gebracht (Deut. 12 : 8) en in latere tijd door een aparte commissie, uit de priesters gekozen, beheerd (II Kon. 12 : 47). Ook voor de lading der tienden heeft de Overheid nooit met dwingende macht gezorgd. „Al deze gaven van het volk voor den priesterstand, zegt E. Schall, Die Staatsverfassung der Juden, 1896, I p. 216, waren geheel overgelaten aan de *vrome zeden, de godsvrucht van het volk*; pergens vindt men enige strafbepaling tegen het nalaten deze gaven; kortom, ze waren niet in rechtin invorderbaar”. En evenals wahr in zijn Symboliek wijst Schall

er op, dat dit met opzet zoo door God verordend was: „De priesters stonden in voortdurende afhankelijkheid van den religieuzen zin van het volk, en deze verordening lag ongetwijfeld in de bedoeling van den wijzen wetgever. Was in Israël de religie levendig, dan leden de priesters geen gebrek;ielden de priesters steeds de wacht, dan zouden ze ook den aardschen zegen deelachtig worden. Deden ze daarentegen hun plicht niet, waren ze nalatig in hun dienst, namen ze hun herdersambt niet waar, dan zou nood en gebrek hun deel worden. Want even zoo weinig als Moses zorgde voor een rijcken erfdeel of voor groot grondbezit in één hand, even zoo weinig gevoelde hij voor het voorhanden zijn van groote prebenden, van wier inkomsten de priesters zich rijkelijk konden voeden, ook wanneer het volk in diepen afval van Jehova of in geestelijken doodslaap verzonken lag”.

Het is dus niet juist, te zeggen, dat de priesters in die tienden en eerstelingen een vast en verzekerd inkomen hadden, dat hen geheel zelfstandig maakte. De Schrift leert juist het tegendeel, gelijk Schall terecht opmerkt. Telkens zien we dan ook, dat in tijden van inzinking en verval van Israëls religie, die tiende en eerstelingen niet zijn opgebracht en daardoor de priesters tegelijk wegens hun trouweloosheid gestraft zijn. Iets wat natuurlijk bij een *vaste Staatsinkomst* ondenkbaar zou geweest zijn.

Van eenige Overheidsbemoeiing om desnoods met dwang die tienden en eerstelingen van het volk te eischen, lezen we in de Schrift geen woord. Wel hebben soms vrome Koningen, zoals Hiskia, of wetgeleerden als Nehemia, wanneer zij reformatorisch optraden, en het volk weer tot den dienst van God terugriepen, het volk ook vermaand om de tienden en eerstelingen in Gods Huis weer te brengen. Maar zulk een *vermaning* droeg dan een louter *zedelijke karakter*, geschiedde alleen om het volk te herinneren aan zijn verplichting jegens God den Heere, maar was nooit een koninklijk bevel, en van enige dwangmaatregelen daarbij leen we niets. Zoo staat in II Kron. 31 : 2, 3: „En Hiskia zeide tot het volk, dat zij het deel der priesters en levieten geven zouden, opdat zij versterkt mochten worden in de wet des Heeren”. Die vermaning was voldoende, want er volgt op: „Toen nu dit woord uitbrak, brachten de kinderen Israëls vele eerstelingen van most en olie en koning en van al de inkomsten des velds; ook brachten zij tienden van alles in menigte”.

En evenzoo ging het in Nehemia's tijd, gelijk hij zelf verhaalt (Neh. 13 : 10-12): „Ook vernam ik, dat der levieten deel hun niet gegeven was, zoodat de levieten en de zangers, die het werk deden, gevonden waren, een iegelijk naar zijnen akker. En ik twistte met de overtreders en zeide: waarom is het huis Gods verlaten? Doch ik vergaderde hen (te weten de levieten en zangers) en herstelde ze in hunnen stand. Toen bracht gansch Juda de tienden van het koren en van den most en van de olie in de schatten”. Nehemia bestraft dus de overtreders, die gemaakt hadden, dat de levieten den tempel hadden verlaten, en brengt ze in den tempel terug, en dan brengt het volk vanzelf de tienden. Van een gedwongen schatting is geen sprake; het woord van Nehemia was genoeg.

Waarom dit zoo zijn moest, zal thans duidelijk zijn. Indien deze tienden en eerstelingen, evenals de wereldlijke tienden, een belasting waren voor Israëls Koning, dan zou de Overheid ze met dwang hebben kunnen invorderen. Maar nu ze geen schatting maar *offerzede* zijn op het altaar, wordt daardoor alle Overheidsdwang uitgesloten. Indien God de Heere iets door den dienst Zijner profeten aan Israël op het hart heeft gebonden, dan is het wel dit geweest, dat elke afgedwongen offerande op het altaar des Heeren een gruwel was in zijn oog, een ontheiliging van des Heeren naam. Wat niet uit liefde en vaarsachtige vrees Gods Hem als offer wordt aangeboden, kon Hem niet aangenaam zijn. En daarom, hoewel de Overheid onder Israël in menig opzicht de roeping van Gods wege had om voor de handhaving der Goddelijke wet te zorgen en die zorg zich ook uitstrekte over tal van ceremonieele wetten, over de offeranden, de eerstelingen en de tienden had de Overheid niets te zeggen, evenmin als over het gebed. Want gebed en offer beide wil God de Heere alleen als vrijwillige gaven ontvangen. Israël zelf heeft dat zoo diep gevoeld, dat nergens in zijn historie sprake is van eenigen dwang door Overheid of priesters op het volk geëist om die tienden met geweld te innen. En het is eerst in de laatste dagen vóór Jerusalem's ondergang geweest, toen het bederft ten toppunt was gestegen en Israël voor den ondergang rijp was, dat een Hoogepriester uit Israël het gewaagd heeft zijn knechten uit te zenden om met geweld de tienden van den dorschvloer te vorderen, zoodat Jozefus in zijn Antiqu. 20 : 92 ons met bijkbare afschuw verhaalt.

Vandaar dat in de Wet des Heeren elke strafbepaling op de niet nakoming dezer wetten ontbreekt. Niet aan de Overheid lei God de taak op om voor het nakomen dezer wetten te zorgen, maar *Hij zelf* zou dat doen. Als in de dagen van Malesachi Israël weer de tienden inhoudt, dan gelast God niet de Overheid voor die tienden te zorgen, maar dan spreekt Hij zelf tot zijn volk: „Brengt al de tienden in het schathuis, opdat er spijze in Mijn huis en beproeft Hij hierin, zegt de Heere der Heirscharen, of ik u dan niet zal opendoen de vensteren des hemels en u zegen afgieten, zoodat er geen schuren genoeg zullen wezen” (Mal. 3 : 10). En wanneer Israël naar die rijcke beloften van zegen niet wil luisteren, dan zal God zelf dat weerspannige volk straffen: „Gij ziet om naar veel, maar niet, gij bekومت weinig; en als gij het in u huis gebracht hebt, dan blaas ik daarin.

Waarom dat? spreekt de Heere der Heirscharen: om mijns huizes wil, hetwelk woest is en dat gij loopt een elk voor zijn eigen huis” (Haggai 1 : 9).

Dat is de *penale sanctie*, die door God op de overtreding van deze wet is gesteld. Zoo wrekt Hij, wanneer Israël het brood van Zijn dienaren niet geeft.

Teegstafel.

Dr. H. VISSCHER, hoogleeraar te Utrecht.
Religie en Gemeenschap bij de Natuurvolken.
Eerste Deel Utrecht, G. J. A. Ruyss 1907.

Van dit boek moet de grootste en zeker niet het minst belangrijke gedeelte nog door mij besproken.

In zijn 3de en laatste hoofdstuk handelt de geachte schrijver over: de *absoluut religieuze phase*, waarmee dan bedoeld is: de phase waarin de religie verkeert bij — de natuurvolken.

Hoe Dr. Visscher er toe gekomen is juist hier van *absoluut religieus* te spreken, isomdat, volgens hem, „het leven bij de natuurvolken in al zijn uitingen geabsorbeerd is door de religie, zoodat het sociale en het religieuze leven congruent zijn”, p. 83.

Luidt de titel van het boek: *Religie en Gemeenschap bij de Natuurvolken*, ook hier, op p. 91, steekt de hoogleeraar, zelfs na twee inleidende hoofdstukken nog niet van wal.

Eerst toch geeft hij ons nog op p. 91-164 een stuk uit de volkerenpsychologie, en wel bepaaldelijk met betrekking tot de natuurvolken.

Reeds op 6 zegt de heer Visscher: „Dit eerste deel bevat, behalve de inleidende beschouwingen, een overzicht van de psychologie der natuurvolken om daaruit de constellatie van hun religieuze leven te verklaren”.

Zoo is het dan ook.

Twee inleidende hoofdstukken p. 9-90; daarna dat overzicht van de psychologie der natuurvolken p. 91-164; dan eerst wat Visscher noemt: de *constellatie* van hun religieuze leven, p. 165-217 en eindelijk: een slotbeschouwing, p. 218-238.

„Voor het tweede deel, — zoo lees ik verder op p. 6 — „dat meer in het bijzonder de sociale functie der religie zal trachten in het licht te stellen, is bewaard de uiteenzetting van het religieuze karakter der sociale gebruiken en instellingen, van gezag en recht en kunst”.

Waar het nu in het plan ligt van den hoogleeraar een werk te leveren waarin hij niet alleen de „absoluut religieuze”, maar ook de „relatief religieuze” en ook de „relatief irreligieuze” phase — een, mijns inziens, tot bezijsverwarring lichtelijk aanleiding gevende terminologie — van de religie al beschrijven, en alsoo heel de religie in verband met de sociologie zal bespreken, dan wil het mij voorkomen, dat het met den titel van het werk niet geheel in den haak is.

Ik zou deze opmerking hebben teruggehouden, indien ik niet vreesde en, dat dit niet in den haak zijn van den titel samenhangt met het ook nog niet in den haak zijn van den opzet van het werk en indien ik niet de overtuiging had, dat zoo het een als het ander schade doet aan de perspicaciteit van dezen veelzinnig voortreffelijken arbeid, maar, bij voorzetting van dien arbeid, door den schrijver nog te verhelpen is.

Wanneer toch *Religie en Gemeenschap* hoofdtitel wordt: wanneer in een *Inleiding*, op het gehele werk, de hoofdstukken over de religie als *sociaal feit* en de *sociale typen* en *hijne indeling* een plaats krijgen; wanneer *Religie en Gemeenschap bij de natuurvolken* de titel wordt van het eerste deel; dan dunkt mij, dat de bedoeling van den hoogleeraar met dezen zijn arbeid doorsichtiger zal zijn.

Zoodat het nu staat, geeft het boek slechts op p. 165-217, en dan nog maar voor de helft, wat de titel belooft. Op gemeende bladzijden toch wordt behandeld van: de *constellatie* van het religieuze leven der natuurvolken. Al het overige is nog maar *inleiding* en „inbetrachting”, en de andere helft: de sociale functie der religie bij de natuurvolken — moet nog in een volgend deel komen.

Ik heb grond te vermoeden, dat de schrijver het zich in het algemeen met de partitie van de, door hem met zoveel zorg verzamelde, stof wat al te gemakkelijk heeft gemaakt.

Men oordeele.

Na de twee inleidende hoofdstukken moet volgen: „een overzicht van de psychologie der natuurvolken” — natuurlijk is dit laatste woord bedoeld als „agentius objective” — en een beschrijving van de *constellatie* — een in dit verband ietwat vreemde term van hun religieuze leven.

Het eerste moet dan dienen ter verklaring van het laatste.

Dr. Visscher nu brengt in dit overzicht de twee beschrijvingen in één hoofdstuk, het 3de: *De absolute religieuze phase*, onder dak en valt daar dan zelfs nog plaats voor een *slotbeschouwing*.

In de 3de hoofdstuk toch handelt hij in 5 afdelingen van: 1. Karakteristiek van het intellectueel en ethisch leven der natuurvolken, 2. De persoonlijkheid bij de natuurvolken, 3. De werking van het religieuze grondgevoel in het psychische leven der natuurvolken, 4. Animisme, spiritisme, fetisisme, 5. Slotbeschouwing. Het wil mij weer voorkomen, dat deze *slotbeschouwing* — wijl de andere helft van *Religie en Gemeenschap bij de natuurvolken*: de sociale functie der religie bij de natuurvolken, „voet het tweede deel bewaard is” — hier niet bepaald op haar plaats staat.

Wat nu den inhoud van dit 3de hoofdstuk betreft, dan is deze weleens voortvullig. Niet dat de schrijver hier nu zoveel nieuws geeft, maar wat hij hier in kort beslek omtrent het zieleleven van de natuurvolken, omtrent hun animisme, spiritisme en fetisisme geeft, is metverdaan op de hoogte van wat de wetenschap der volkerenpsychologie en der religie daartoe (tergeveerwoordig) leert. De geleerde schrijver toont, ook blijkens de door hem aan den voet der bladzijden geciteerde werken, vertrouwd te wezen met de hieromtrent bestaande literatuur.

Om zoveel materiaal in zoo kort bereik al te verwerken, is niet alleen noeste vlijt, en de beschikking over een rijcke bibliotheek, maar ook een helder oordeel en een juiste methode noodig. Wie in het zieleleven en de religie der natuurvolken belangstelt en daarbij de grootste werken, die hem daartoe in kennis kunnen inlichten, niet onder zijn beurt heeft, zal hier vinden wat hij van een overzicht bijlijterwijze kan verlangen.

Loof ook verdient Dr. Visscher, mijns inziens, dat hij zich bij zijn beschrijving van „de psychologie der natuurvolken” in de verandering van „de constellatie van hun religieuze leven” niet heeft laten verleiden, in zeker apriorisme, de feiten van dat zieleleven voor zijn doel te gaa construeren. Dit toch getuigt van een weten-

schappeli
Het stul
is toch r
absolut
den natu
gebonden
Eindell
dienst, c
onwaarsc
lutionist
psycholog
toe een
zieleleven
daar toe
zonde, m
op feiten
evolutive
geen voors
Of met
in verbat
denis en
goede zal
SCHIER
schep te
leiden.
Het ka
handelng
de religie
te beter z
En wat
en Geme
heeft, dat
wijzegeer
ethnograph
derien loof
arbeid bel

CHR.

D niet
bij alle v
gewone m
gen als he
philastrapi
Meestal
te doen u
Heeren, in
tot lenig
En dan
Kerk er in
gegeven w
oordeelen.
oordeeld d
schijn afg
betroft, de
Want im
Koning de
doem zoo
rechtvaard
telijke pers
koninklijke
over 't alg

Dat men
of andere p
een onderz
van ontvan
hij over die
hij dan ook
al dat geld
dan die cij
aanmerking
behalve de
veel andere
veel waarv
begrip heeft.
Doch we
men er van
zal, naar v
Kerk van v
ook niet in
dering zoo
in stille doo
trompetten o
welgevallen,
uitreiken aa
lingen, die
als iederen
nomen.

Dit neemt
naar waarde
liggen als v
verrichten v
grondslag n
niet als een
gemerkt, zoo
maatschapp
bij uitstek g
Met het e
meedeelen o
doelde rubri
bond te 's
iederder Ha
ieder op 'n
Dat deze
insichting is
maar met v
kennis, mog
van allerlei
zaam zijn, o
o. m. mer v
Arikel 1.1
te „Graven
het Christelij
en Vaderland

Art. 2. Hij
der sociaal-
oplossing van
in het hiron
werkmanstap
Art. 3. Hij
a. door het
de bespreking
gewijrd ;
b. door het
beginselen van
c. door het
een Werkbure
grondig onder
aanbevelen;
d. door a
middelen.

Art. 4. Lid
van 18 jaren
en geest van
Men kan a
de vlag van
zelfs heel v
dat de grunde
Dit neemt
dezonlank
heid inderda
De Volk
mannen en v
jaar rustig
meentelike A
kon zij 801
als werkvoor
maatsjers en
manpauz
werkverschill
Dere werke